

ENIGE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN GEPUBLICEEERDE BESCHOUWINGEN OMTRENT DE FUNCTIE VAN DE ACCOUNTANT IN HET KADER VAN DE PENSIOEN- EN SPAARFONDSENWET

door Th. J. P. Snijders

In zijn boekbespreking „Het Verslag van de Verzekeringskamer over het jaar 1956”, in het M.A.B.-nummer van maart 1958, wijdt Dr. H. L. Drost een paragraaf aan de pensioen- en spaarfondsen. De daarin weergegeven cijfers omtrent aantal en omvang van de bedrijfs- en ondernemingspensioenfondsen brengen, omdat deze cijfers het belang van deze materie zo treffend illustreren, weder in herinnering de door een tweetal schrijvers eerder in dit blad gepubliceerde beschouwingen omtrent de functie van de accountant in het kader van de Pensioen- en Spaarfondsenwet. Bedoelde beschouwingen waren, direct dan wel indirect, geïnspireerd door het, in het rondschriften d.d. 12 juli 1955 aan de leden, door het bestuur van het N.I.v.A. geformuleerde standpunt met betrekking tot de vraag of in het algemeen de accountant een goedkeurende verklaring kan afleggen betreffende een op „eigen-beheer-basis” werkend pensioenfonds, indien niet de premiereserve door een actuaaris is berekend of gecontroleerd. Zoals bekend mag worden geacht, nam t.d.a. het Bestuur, na overleg met de C.A.B., een uitdrukkelijk afwijzend standpunt in, dit motiverende met het argument, dat „bij gemis aan zekerheid omtrent de belangrijkste post van de jaarrekening geen goedkeurend oordeel kan worden gegeven”.

Blijkens zijn publicatie in het M.A.B. van januari 1956 is de Heer W. G. Brugge van mening, dat het bestuur van het N.I.v.A. zich terecht op bovenomschreven standpunt stelt, doch z.i. is het bestuursstandpunt het gevolg van de „verwarringstichtende opstelling van de staten 1 en 2” (balans en rekening van lasten en baten); de Heer Brugge acht het gewenst, dat de jaarlijks aan de verzekeringskamer over te leggen staten een andere opstelling krijgen, en wel een zodanige, dat daaruit de „functie-scheiding” tussen accountant en actuaaris duidelijk tot uitdrukking komt, waardoor dan zou worden bereikt dat „de accountant niet méér behoeft te certificeren dan redelijkerwijs van hem kan en mag worden verlangd” (M.A.B. 1956, blz. 27).

De Heer C. P. A. Bakker poneert en verdedigt in zijn artikel in het M.A.B.-nummer van mei 1957 de stelling, dat in vele gevallen de accountant over een verslagjaar, aan het einde waarvan de wiskundige reserve van een op eigen-beheer-basis werkend pensioenfonds niet actuariëel is berekend, op goede gronden tot de overtuiging kan komen, dat de in het fonds aanwezige middelen toereikend zijn voor de aangegane verplichtingen; alsdan kan - volgens de Heer Bakker - de accountant de jaarrekening van het fonds zonder voorbehoud tekenen. (M.A.B. 1957, blz. 212).

Uit het bestuursstandpunt blijkt duidelijk, dat de jaarlijkse actuariële berekening van de wiskundige reserve dusdanig essentieel wordt geacht voor de jaarrekening, dat het ontbreken van deze berekening het afleggen van een goedkeurende verklaring door de accountant in de weg staat. Dit kan geen verwondering wekken, wanneer men bedenkt, dat zowel voor de beoordeling van de financiële positie als van de door het fonds over enig jaar behaalde resultaten de in de wiskundige reserve verdisconteerde grootheden van doorslaggevende betekenis zijn. Aan de activiteiten van het

fonds immers ligt een bepaalde verzekeringstechnische opzet ten grondslag, welke in de (wettelijke verplichte) actuariële nota is vervat; de jaarrekening zal derhalve een beeld dienen te geven van de tenuitvoerlegging van deze opzet, hetgeen betekent, dat zij in feite een confrontatie vormt van werkelijkheid met verwachting.

Nader gepreciseerd: de balans zal mede dienen aan te geven over welk vermogen het fonds op basis van de technische opzet tenminste moet beschikken om aan zijn verplichtingen te kunnen voldoen; de resultatenberekening zal dienen aan te geven of, en zo ja welke, marge er overblijft tussen enerzijds de technisch vereiste middelen tot dekking van wat men zou kunnen noemen de „mutaties” in de verplichtingen, en anderzijds de in werkelijkheid beschikbaar gekomen middelen. Dat dit alles om doelmatigheidsredenen tot de noodzaak voert om van jaar tot jaar de premiereserve actuariëel te berekenen is duidelijk. Immers met het opstellen van de jaarrekening zonder het hanteren en verifiëren van de gekozen normen (grondslagen) en zonder het confronteren van werkelijkheid met verwachting, bereikt men niet het wezenlijke doel van de jaarrekening: inzicht te geven in financiële positie en resultaten. Men komt dan niet verder dan tot een surrogaat-jaarrekening, die mist wat voor de onderhavige materie essentieel is, n.l. het kritische element.

Bezien wij de betekenis van de jaarlijkse reserveberekening nader, dan valt vooreerst op te merken, dat men slechts door middel van deze berekening een juist beeld kan krijgen van de in een fonds aanwezige extra-reserves, hetgeen uiteraard van groot belang is voor de beoordeling van het weerstandsvermogen, de groei en de toekomstmogelijkheden van het fonds. Wat de resultatenrekening betreft moge er op gewezen worden, dat deze in de wettelijk voorgeschreven, categorische, vorm (Staat 2) in één einduitkomst de tegenoverelkaarstelling van werkelijkheid en verwachting weergeeft. Deze einduitkomst is de resultante van de over het jaar opgetreden voor- en nadelige saldi met betrekking tot de normatief gekozen grondslagen (intrest, kosten, sterfte en andere mutaties in het verzekerdendbestand). Door het opstellen van een organische resultatenrekening, waarbij het resultaat geanalyseerd wordt naar kritische oorzaak, zal men een inzicht krijgen in de betekenis en de draagwijdte van de invloeden welke op het fonds financieel hebben ingewerkt. Vandaar dan ook dat, als het gaat om een fonds van enige betekenis, de accountant juist de organische resultatenrekening als essentiële schakel van *materiële* controle zal hanteren. Dat ook voor de actuaris de organische resultatenrekening van wezenlijke betekenis is (nog afgezien van het feit, dat hij zich in het actuariële verslag, Staat 15, moet uitspreken omtrent de resultaten terzake van de grondslagen kosten en intrest), zal geen nader betoog behoeven. Op de overigens interessante problematiek welke hier rijst met betrekking tot de raakvlakken van de arbeid van actuaris en accountant, wordt in dit artikel niet ingegaan, daar zulks buiten het bestek daarvan zou vallen. Volstaan moge worden met op te merken, dat hier de confrontatie van werkelijkheid met verwachting zowel verzekeringstechnische als bedrijfseconomische aspecten heeft, welke nochtans in onderling verband dienen te worden beschouwd.

De Heer Brugge heeft in zijn eerderbedoeld artikel de wenselijkheid bepleit van een nieuwe vorm van verplichte verslaglegging. Deze nieuwe vorm zou z.i. een tweeledige dienen te zijn, n.l. een met name de accountant regarderend (jaarlijks) financieel verslag van de mutaties in en de stand van de aan het pensioenfonds toevertrouwde middelen, met daarnaast een (vijfjaarlijks) op actuariële basis gefundeerd verslag.

Men zou zich inderdaad de figuur kunnen denken, dat jaarlijks door de pensioenfondsen bij de Verzekeringskamer opgaven, zoals door de Heer Brugge bedoeld, worden ingediend. Denkbaar zou dan ook zijn, dat de fondsen verplicht zouden zijn de deugdelijkheid hunner opgaven door middel van accountantsverklaringen te staven. Indien en zolang dit zich zou afspelen in de beslotenheid van het verkeer tussen Verzekeringskamer en fonds, zou men daar vrede mee kunnen hebben. Voor de verslaglegging door het fonds naar buiten echter zal zonder enige twijfel de jaarrekening-vorm de geëigende vorm blijven. Als de Verzekeringskamer, binnen het kader van haar toezichthoudende taak, genoeg neemt met een zich vijf-jaarlijks bezinnen op de grondslagen van het fonds en overigens voor de tussenliggende jaren volstaat met het kennis nemen van bepaalde gegevens omtrent de financiën en het verzekerdenbestand, dan wil dit geenszins zeggen, dat daarmede de normen gegeven zijn voor de aan de verslaglegging naar buiten te stellen algemene eisen. Uit het betoog van de Heer Brugge valt af te leiden, dat hij als primaire eis aan de verslaglegging stelt, dat de vorm de inhoud waar maakt; dat het ondoelmatig en onjuist is om bepaalde staten met „balans” en „rekening van lasten en baten” te bestempelen, indien daarin het voor deze materie geldende kritische element ontbreekt; dat het tenslotte irrationeel zou zijn te verlangen, dat de accountant de niet-actuariëel gefundeerde jaarstukken certificeert, omdat deze nu juist *niet* geven wat bedoeld is, nl. een volledig beeld van de financiële toestand en van het behaalde resultaat (zie ook art. 10, lid 2, P.S.W.).

De in de inleiding gememoreerde conclusie van de Heer Bakker wordt gedragen door een betoog, dat, verkort weergegeven, hierop neerkomt:

- a. de strekking van de N.I.v.A.-bestuursopvatting houdt *niet* in, dat de jaarlijkse premiereserveberekening door een *actuaris* dient te geschieden;
- b. de berekening van de wiskundige reserve is geen doel op zich; men hoede zich er ook voor de betekenis daarvan te overschatten, want zij is slechts een middel om na te gaan of de middelen van het fonds toereikend zijn voor de aangegane verplichtingen;
- c. omdat *a priori* vaststaat dat het fonds voldoende draagvlak bezit - anders was het zelf risico dragen niet toegestaan - liggen de kansen op sterfteverliezen binnen redelijke grenzen; de accountant beschikt over voldoende gegevens om eventuele bijzondere sterfteverliezen te signaleren;
- d. de accountant zal - gegeven het sub c gestelde - zonder actuariële hulp nu veelal globaal zelf kunnen berekenen of de middelen van het fonds toereikend zijn en mitsdien de jaarrekening zonder voorbehoud kunnen tekenen; tegen het opnemen in het naar buiten door het fonds te publiceren verslag van een niet-actuariëel berekende doch globaal benaderde premiereserve bestaat geen enkel bezwaar.

Volgen we de voren weergegeven punten op de voet, dan kunnen de volgende aantekeningen daarbij worden geplaatst:

ad a. In de desbetreffende bestuurscirculaire staat letterlijk: „Het Bestuur is (daarom) met de C.A.B. van oordeel, dat indien en voorzover de pensioenverplichtingen niet door verzekering zijn gedekt, een goedkeurende verklaring t.a.v. een jaarrekening van een pensioenfonds in de regel *alleen* kan worden afgelegd, wanneer de wiskundige reserve door een *actuaris* is berekend en gecontroleerd”.

ad b. De berekening van de premiereserve is niet méér maar ook niet minder dan *het* technische hulpmiddel, dat bij het opstellen van de jaarrekening gehanteerd wordt om, op basis van de actuariëel gekozen grondslagen, de verplichtingen van het fonds balanstechisch tot uitdrukking te brengen. Het doel van de jaarrekening is het bepalen van de financiële positie en de resultaten van het fonds. Het bestaan van de Pensioen- en Spaarfondsenwet en van de voorschriften van de Verzekeringskamer doen aan dit principe niets af. De berekening van de premiereserve vindt niet alleen plaats om het geruststellende gevoel te krijgen, dat er géén verlies is ontstaan en dat het fonds zijn verplichtingen nog wel kan nakomen, doch heeft een positief doel. Het moge waar zijn, dat de wettelijke voorschriften de jaarlijkse actuariële reserveberekening niet imperatief stellen, doch stellig is dit een onvoldoende grond om voorbij te gaan aan de eigenlijke doelstelling van de jaarrekening en te volstaan met het „vaststellen” van een soort minimum-positie, die dan wel een bepaalde betekenis moge hebben voor de Verzekeringskamer, maar die toch niet meer beantwoordt aan de huidige algemene vaktechnische opvatting omtrent de aan de verslaglegging te stellen algemene normen. Uit een en ander mag de conclusie worden getrokken dat het kernprobleem niet, zoals de Heer Bakker meent, culmineert in de vraag of de accountant, zonder op de actuariële reserveberekening terug te vallen, op goede gronden tot de overtuiging kan komen dat de aanwezige middelen toereikend zijn voor de aangegane verplichtingen; het gaat er om, dat de accountant alleen een jaarrekening kan certificeren, die naar vorm en dus ook naar inhoud beantwoordt zowel aan algemene als aan specifieke eisen;

ad c. Het voldoende draagvlak bezitten om zelf risico te kunnen en mogen dragen behoeft geenszins te impliceren, dat het risico een normaal verloop vertoont. In het algemeen is met betrekking tot de grondslag sterfte te stellen, dat bij fondsen van beperkte omvang en overigens ook bij „jonge” fondsen van groter proporties, de kansen op toevallige afwijkingen ten opzichte van de onderstelde sterfte groot zijn. Hieruit valt eerder een argument af te leiden voor een jaarlijkse actuariële reserveberekening dan voor de door de Heer Bakker voldoende geachte tussentijdse beoordeling door de accountant van het sterfteverloop. Bovendien moet het voor de accountant op zijn minst een hachelijke zaak worden genoemd om zich, buiten het verband van de jaarrekening om, een gefundeerd oordeel over deze materie te vormen.

ad d. Het door de Heer Bakker in zijn toelichting op dit punt gegeven „schema van berekening” komt neer op een jaarlijkse oprenting van de laatstelijk door de actuaris berekende premiereserve, telkens onder bijboeking van de met een half jaar opgerente premiiën (eigen rekening) en onder afboeking van de met een half jaar opgerente uitkeringen (idem), een en ander op basis van de rekenrentevoet. De sterfte-invloeden zijn in eerste aanleg dus uitgeschakeld en zouden door de accountant separaat kunnen worden beoordeeld (punt c). Met betrekking tot bedoeld schema van berekening moge worden opgemerkt, dat daarin geen onderscheid wordt gemaakt naar de samenstellende delen van het premie-inkomen (spaarpremie, risicopremie en kostenopslag). Hoe belangrijker de rol van met name de risicopremie, hoe verder men zich met dit schema van de realiteit verwijdt. Voorts leidt het schema er toe, dat de daaruit resulterende post „Vermeerdering premiereserve” - die zonder organische analyse toch al weinigzeggend is - de resultatenrekening tot een recapitulatie van sluitposten denatureert. Het verwerken van de door de Heer Bakker geschetste

berekening in de te publiceren jaarrekening van een pensioenfonds is dan ook onjuist te achten, omdat er in feite geen andere gedachte aan ten grondslag ligt dan: er moeten nu eenmaal zekere formaliteiten ten behoeve van de Verzekeringskamer worden vervuld, en, omdat deze met een vijfjaarlijkse reserveberekening genoegzaam neemt, kan men voor het jaarverslag met een globaal overzicht volstaan, hetwelk de accountant rustig kan tekenen als hij maar weet dat hij aan de veilige kant is gebleven. Van tweeën één: Of het fonds heeft een zodanige omvang en betekenis, dat een nauwlettend van jaar tot jaar volgen van de financiële positie en resultaten als vanzelfsprekende eis dient te worden gesteld; een jaarlijkse actuariële reserveberekening, als onderdeel van doelmatig beheer, kan dan niet ontbeerd worden. Of de geringe proporties van het fonds maken de jaarlijkse actuariële reserveberekening tot een relatief zo weinig omvangrijk werk, dat de kosten van een vijfjaarlijkse t.o.v. een jaarlijkse reserveberekening geen noemenswaardige rol meer spelen.

Recapitulerend zij vermeld, dat de in het voorgaande gegeven beschouwingen en kritiek tot de volgende conclusies leiden:

1. De accountantsverklaring is gericht op de jaarrekening; de jaarrekening heeft ten doel een juist beeld van en een inzicht in financiële positie en behaald resultaat te geven; dit is in het algemeen slechts mogelijk wanneer van jaar tot jaar de premiereserve wordt berekend.
2. De opvatting, dat de accountant een minimum-positie certificeert, is een verouderde opvatting, hetgeen eveneens met betrekking tot de jaarrekening van pensioenfondsen geldt. De overtuiging van de accountant, dat het fonds zijn verplichtingen kan nakomen, is op zichzelf onvoldoende grond voor het afgeven van een goedkeurende verklaring bij de jaarrekening.
3. Het door de Verzekeringskamer uitgeoefende toezicht op de pensioenfondsen dient los te worden gezien van de jaarrekening-problematiek dezer fondsen. In de jaren dat, op aanvaardbare gronden, geen actuariële berekening van de premiereserve plaats heeft gevonden, kan een opgave door het fonds aan de Verzekeringskamer van de stand en mutaties van de middelen van het fonds en van het verzekerdenbestand door de accountant worden gecertificeerd, mits deze opgave niet als jaarrekening wordt gekwalificeerd en uitsluitend voor de Verzekeringskamer bestemd is. In deze gevallen zal de accountant bij een vijf jaren omvattend verslag een normale verklaring kunnen afgeven.
4. In het algemeen zal bij relatief kleine en bij jonge fondsen, zeker wanneer de extra reserve nog van weinig betekenis is, in verband met het belang van mogelijke incidentele afwijkingen, een jaarlijks volgen van de financiële en structurele ontwikkeling gewenst zijn. Dit op zichzelf maakt de kosten van een jaarlijkse actuariële reserveberekening verantwoord, en verwacht mag worden dat deze kosten binnen redelijke grenzen zullen blijven.